

ДОКУМЕНТ № 1

Уривок з договору між шведським королем Карлом XII¹ та українським гетьманом Іваном Мазепою (29 – 30 жовтня 1708 р.)

1. Й. К. В. зобов'язується обороняти Україну і прилучені до країни козаків землі й негайно вислати туди задля цього помічні війська, коли вимагатиме цього потреба і коли помочі цієї проситимуть князь і стани.

Війська ці, вступаючи в країну, будуть під командою шведських генералів, але під час операцій на Україні Й. К. В. довірить керування ними князеві та його наступникам і це триватиме доти, доки Україна потребуватиме того війська, котрому Й. К. В. видаватиме платню, а козаки постачатимуть хліб і харчі.

2. Все, що воюється з бувшої території Московщини, належатиме на підставі воєнного права тому, хто цим заволодіє, але все те, що - як виявиться, належало колись українському народові, передається й задержиться при українському князівстві.

3. Князь і Стани України, згідно з правом, яким досі користувалися, будуть захищені і вдержані на всім просторі Князівства і частин, прилучених до нього.

4. Іван Мазепа законний князь України, жодним способом не може бути нарушений у володінні цим князівством, по його смерті, яка - треба сподіватися - не наступить ще довго, стани України заховують всі вольності згідно зі своїми правами стародавніми законами.

5. Нічого не зміниться в тому, що досі зазначено, щодо герба й титулу князя України. Й. К. В. не зможе ніколи присвоїти цей титул і герб.

6. Для більшого забезпечення як цього договору, так і самої України, князь і стани передадуть Й. К. В. на весь час, поки тягтиметься ця війна, а з нею й небезпека, деякі зі своїх городів, а саме: Стародуб, Мглин, Батурин, Полтаву, Гадяч [38, с.575-576].

Запитання та завдання

1. За поданим історичним джерелом розкажіть про причини такого кроку Івана Мазепи.
2. Розкажіть, чому український гетьман готовий був віддати шведському королю частину України «на підставі воєнного права тому, хто цим заволодіє...» та віддати деякі українські міста?
3. Спробуйте змодельовати ситуації початку XVIII століття, коли б цей документ було б реалізовано.

ДОКУМЕНТ № 2

Лист Івана Мазепи до стародубського полковника Івана Скоропадського щодо підтримки Швеції у Північній війні (30 жовтня 1708 року)

Мій ласкавий приятелю, пане полковнику стародубівський!

Нехай буде відомо вашій милості те, що ми, гетьман, бачачи Вітчизну нашу Малоросійську, що приходить до крайньої згуби, коли ворожа нам здавна сила

¹Карл XII (1682 - 1718) — король Швеції (1697-1718 рр.) та Гетьманської України 1708-1718).

московська те, що поклала була від багатьох літ при всезлобному своєму намірі, тепер почала досягати із занепадом останніх прав та вольностей наших, коли без жодного з нами погодження почала забирати малоросійські города в своє посідання, людей наших, пограбованих і до кінця знищених, із них повиганявши, а своїми військами осаджувати. І нехай би те чинили в полках Стародубському, Чернігівському та Ніжинському, маючи й вигадуючи з притаманної собі хитрості брехливі причини, начебто те чинять для оборони від наступу шведських військ, але й біля дальніх міст, куди шведські війська не мислять ніколи наступати, заходилися були, як до Полтави з Білгорода ординовано два полки. І над іншими містами те б виповнилося, коли б ми, за звичною нашою горливістю до Малоросійської Вітчизни, тому їхньому лихому намірові не запобігли. А до того не тільки маємо від зичливих приятелів таємні перестороги, але й самі те явними доказами бачачи і цілковито відаючи, що нас, гетьмана, генеральну старшину, полковників і весь керівний склад Запорозького війська, хочуть за притаманними їм звабами до рук прибрати і запровадити у тиранську свою неволю, ім'я Запорозького війська згладити, а козаків у драгунію та солдат перевернути, народ же малоросійський навіки віддати у рабство. І коли б не Господь поміг од тиранських їхніх рук врятуватися, то, певне, й той би їхній намір ворожий дійшов би до здійснення, адже ні для чого іншого Олександр Меншиков та князь Дмитрій Михайлович Голіцин² зі своїми військами до нас поспішали, ні для чого іншого звабами своїми спершу з військом, а потім так само і зі старшиною до обозів своїх московських вабили, тільки щоб нас усіх могли забрати у тяжку неволю (а не дай Боже!) і на тиранські муки. Бачачи понад те, що московська потенція безсильна і невоєнна, завжди втечею рятується від непоборних шведських військ, прибігла сюди не боронити нас від наступу тих-таки шведських військ, але вогнем, грабунками і немилосердним мордуванням прийшла руйнувати, а міста відбирати в своє посідання; ми ж тож удалися за згодою і спільною постановою спільно з панами генеральними особами, полковниками та старшиною всього Запорозького війська в непоборну потенцію найяснішого короля його милості шведського, маючи непосоромну надію у всемогутньому Бозі, єдиному заступнику ображених, що любить правду і ненавидить лжу, що його королівська величність завжди оборонить щасливою зброєю від того московського тиранського іга Вітчизну нашу Малоросійську і Запорозьке військо звільнить, а забрані наші права та вольності не тільки приверне, але із загальною користю і з безсмертною славою Запорозького війська на майбутній вік примножить і розширить, у чому нас утвердив і упевнив своїм ніколи не змінним королівським словом і даною на письмі асекурацією³. За чим і ваша милість, оскільки є правдивий своєї Вітчизни син, не зичачи їй крайньої погибелі, знищення та руїни, берися до єдиної з нами всіма згоди і до спільної оборони тієї ж своєї Вітчизни, також дбай усіма способами, за даним тобі від Бога розумом та мистецтвом, викоренити московське військо із Стародуба, згодившись щодо того із панами полковниками переяславським та

²Меншиков Олександр Данилович (1673 — 1729) — російський державний та військовий діяч. Князь Д. Голіцин і Меншиков очолювали російські війська в Україні, які вели себе тут справді по-тиранському.

³Асекурація — забезпечення.

ніжинським, певний того будши, що московська сила нічого не зможе там вашій милості та місту Стародубу зашкодити, бо вона невзабарі буде зброєю королівської величності шведської загнана у свої межі. А коли б ваша милість до викорінення того московського гарнізону, що лишається у Стародубі, стільки сили і способу не мав, то радимо вашій милості звідтіля іти і поспішати до боку нашого з товариством у Батурин, аби не потрапив із невіджалованим нашим жалем у московські руки. Того від вашої милості повторно і пильно жадаючи, зобов'язуючи й наказуючи горливістю та любов'ю до Вітчизни, йому ж зичимо від Господа Бога здоров'я.

Вашої милості зичливий приятель Іван Мазепа, гетьман і кавалер. Із Дигтирівки, 30 жовтня 1708 року[31].

Запитання та завдання

1. Уважно прочитайте текст листа та визначте причину його появи.
2. Дайте оцінку діям Івана Мазепи.
3. Порівняйте даний документ з текстом шведсько-українського договору (документ № 1).
4. Спробуйте написати відповідь Івана Скоропадського на отриманий лист.

ДОКУМЕНТ № 3

Маніфест шведського короля Карла XII про прийняття гетьмана Івана Мазепи із його одностороннім під захист (16 грудня 1708 року)

Ми, Каролус, Божою милістю шведський, готський, венденський король, великий князь фінський, арцекс⁴ землі Скандинавської, Ліфляндської, Карельської, Бременської, Ферденської, Стетинської, Поморської, Казубської та Венденської, князь Ругенський, государ над Іжерською землею та Висмарією, фальцграф ринський, бакерський, голяцький, клеветський і бергенський арцекс та інше, наша королівська величність.

Усім загалом і кожному зокрема, кому належить, зголошуємо, що коли ми вступили в ці межі із військами, то щоб могли відістати нещадні шкоди, які московський цар, безсоромно згвалтувавши мирні договори⁵, наніс королівству та нашим провінціям і в тих краях, які до держави Московської через спосіб відомсти належали. Ясновельможний Запорозького війська малоросійський гетьман пан Іван Мазепа із найпершими старшинами свого народу покійно просив, аби ми праведного гніва, який почався від московського тиранства, на цей край та обивателів їхніх не виливали, бо вони, залишаючись під московським ігом більш неволею, аніж добровільно, змушені були послідувати неприятельській війні. Ми те розмислили, по-перше: нещасливий стан народу малоросійського, що певною мірою цар до цієї безбожної війни заживав; по-друге, будши ублаганий проханням вищеназваного гетьмана, постановили не тільки все насильство щодо них утримати, тих, котрі супроти нас та військ наших спокійно будуть поступувати, але гетьмана, військо Запорозьке і народ увесь

⁴Арцекс — володар.

⁵Московитяни, почавши війну проти шведів у коаліції з Польщею (за Августа II), Данією та Саксонією в 1700 році, тим порушили мирного договору 1658 року між Швецією та Московією.

малоросійський прийняти в нашу оборону⁶, відтак публічним цим універсалом, що прийняли ми, оголошуємо із тим наміром: як його, так і їх од неправного та неприязного московського панування, при Божій допомозі, хочемо боронити й поти охороняти та захищати обіцяємо, поки утиснутий народ, що скинув московське ярмо, не прийде до давніх своїх вольностей. Таке спасення постановлення як мислимо всіма силами підкріпляти, так сподіваємося від усіх і кожного безсумнівно, кому тільки віра, вольність, Вітчизна, цілість жінок та дітей мила, що коли таку нашу добротливість побачать і пізнають, то тим охочіше супроти своїх гонителів, озлобителів та утіснителів приймуть броню — їм найліпша вже до оборони вольностей подається okazія.

Бачите вже переможну, блискучу зброю нашу на полях своїх, а Москву, яка назад відступила, не осмілюється супроти нас постати, хоча до битви від нас численні частократ подавалися випадки; пізнали ми по правді, що цар розголошеними недавно грамотами сили свої величав, а наші принижував і, щоб обивателів тутешніх застрашити, проповідував наше знеможення. Але чому ж не бився і боєм не розправився, коли таку в силах своїх мав надію? Чому побіг перед наступом військ наших? Марнотна його похвальба нічим більше так не викривається, як тим, що від кордонів німецьких аж до малих рубежів московських, через двісті миль, гонячи утікаючу москву, до праведного бою принудити її не могли. Раз при містечку Головчині⁷ вислідили їх і так сильно побилися, що, покинувши гармати й утративши кільканадцять тисяч свого війська, утечею відійшли; відтак тих, що через Дніпро зараз сквапливою втечею переправлялися, доганяючи, де тільки досягти могли, всюди били. Не говоримо про менші битви, в яких московські роти шведською мужністю завжди переможені були, а більше назвати не полишимо, а саме: неподалік Колеблина, де їзда неприятельська побита була, під Месковичами над Напою, де московське зухвальство так далеко взяло свою кару, що, дві тисячі побитих і поранених залишивши на пляцу, із великим трепетом до втечі кинулися; біля Мильчева, де, на кілька полків застави наступивши, вони більш як п'ятсот своїх стратили, подавши в неволю деяких офіцерів; під Суботином, де знову, їзду неприятельську дві милі гонячи, багатьох побоєм до втечі повернули і всередині рубежів їхніх їхнє ціле московське військо досягли, що примушене було спасінням у власній державі в селах та містечках шукати собі рятунку; і знову-таки їзда московська також утекла після переправи військ наших через Сож і на останню роту біля Габизина покусилася вдарити була, але триста людей своїх погубила. А коли вже в цей край⁸ ми вступили... Під Горками⁹ чотири тисячі Москви, які охороняли моста та багна для перепинення на Десні, наші, числом несповна шістсот, не тільки відігнали, але і, в голі поля далеко прогнавши, велику втрату їм учинили.

...Насамкінець, коли б [ворог] на зброю сподівався, навіщо торгує супроти військового звичаю головами нашими, установивши тим заплату, щоб наших

⁶Отже, не протекція, не підданство, а тільки оборона утисненого народу супроти його гнобителя, тимчасовий військовий союз.

⁷Це було в червні 1708 року. Головний — містечко в Білорусії; далі називаються населені пункти таки в Білорусії, де були військові змагання московитян із шведами.

⁸Тобто в гетьманську Україну — Гетьманщину.

⁹Саме тут з'єднався із шведським військом І. Мазепа.

генералів та військових людей губили, і ця річ зголошує як боязнь, так і почварну мужність москви. Для чого та московська марнотна похвальба чиниться? Хіба щоб сором свій показними словами покрити і брехливо подати несвідомим тутешнім обивателям виборність на величність своїх військ, щоб на їхній замисел якнайшвидше їх відвести від узяття корисних порад, а нараз ворожими до нас учинити, нападаючи на нас найбрехливішими наклепами.

Не соромляться і те нам у вину класти, що нам ніколи й на думку не приходило. Могли б насправді не зневажити, адже всьому світу давно вже відомо, що москалі на брехливих вимислах цілком сором утратили. Однак у цих відлеглих сторонах, де про їхні діяння тільки частково відомо, щоб не мали більшої собі для вимислів свободи, сподіваємося коротко знести їхнє зухвальство. Адже те, що про причини теперішньої війни вигадують, то жодного тут не було, хто б про московське віроломство тут не посвідчив би. Вічний союз приятні, котрий між королівством Шведським та Москвою урочисто давно був постановлений, цар, сам присягаючи на Божі святині і на душі предків своїх, підтвердив, не минуло й року ще, як він позмінницькому його розрушив, і так цим разом не побоявся турбувати душ предків своїх, але за жахливе те кривоприсяжство заплатив відомою поразкою під Нарвою¹⁰, через явну Божу відомсту супроти всезлобного того беззаконня нікчемність дістав...

...Але сам цар, хоч те нам приписує, ніби гадає, що невідомо: він уже давно трактує із папою римським, аби, викоренивши грецьку віру, римську у свою державу запровадити¹¹. Про початок, уже на Москві учинений, свідчить те, що єзуїтам дано владу школи і костели фундувати, і годі сумніватися, що всіх, котрі під його державою живуть, із часом не силуватиметься понуджувати до іноземних набоженств, як тільки від теперішньої війни звільниться. Від нього відтак такої відміни своєї віри малоросійський народ нехай остерігається, бо його цар постановив уярмити від німців та інших іноземних людей, за порадою яких збуджений був почати цю беззаконну війну; також багато чого у звичаях, строях та вірі обнови і установив, після цього хоче ще більше відмінити, для того подає і підносить таких, хоч багато з них є простого стану¹², над найшляхетнішими зі свого народу, а ці таким безчестям озлоблені й ненастанно зітхають.

Також і те перевищує всіляку брехню, ніби ми колись, аж до цього дня, домовлялися із найяснішим королем польським, щоб Україна була завойована для Польщі, або ми навзаєм будь-що від Польського королівства собі контрактом привласнили; його ж кордони новітнім союзом, у Варшаві утвердженням, в цілості установили¹³, але те і тому подібне є вигадане від Москви. Дарувала нам Божа благодать значної перемоги, однак як неприязнь уміли перемагати, так смирно й мірно заживали й перемог, жодного ніколи мучительства над переможеними та полоненими не вчинивши, завжди-бо розмірковували, що не годиться нам, які носять зброю, змагатися сварами та злоріччям, а багато

¹⁰19 листопада 1700 року під Нарвою російські війська були розгромлені.

¹¹Йдеться про місію Бориса Петровича Шереметьєва (1652 — 1719), пізнішого російського фельдмаршала, на Мальту і в Рим (1698), де той мав розмови з папою щодо унії, але до цього так і не дійшло.

¹²Йдеться про прихильність Петра I до іноземців, також про О. Меншикова, який вийшов із простого стану.

¹³При постановленні польським королем С. Лещинського у 1704 році.

безпутних і християнським народам мерзотних родів тиранства московського могли б перелічити; не згадуємо, які чинилися мучительства в наших Інфлянтах. Пропонуємо обивателям цього краю звернути очі на катівські приладдя, скрізь у Москві установлені¹⁴. ... Щодо цього зрозумійте, як багато тисяч козаків на несправедливу війну, котру цар підняв, було послано у ці літа, чи ж не для того, щоб, зменшивши народні сили і виснаживши воєнних молодців, спорожнений потім від захисників цей край тим легше утіснити і під свої права привернути. ... Для чого, перестерігши їх, знову нагадати хочемо, аби зрад московських стереглися і не вірили ані одуру, ані звабним їхнім обітницям. Загинуть вони самим ділом і вольності їхні, коли незгодою та змовами зваблювати себе допустять. А коли ясновельможному гетьману Мазепі, який їм підняв вольності, постійно послушенство віддаватимуть, можуть сподіватися здоров'я й цілості своєї, через те саме тому гетьману кожен, хто любить Вітчизну, має зберігати тим більшу вірність та пошанування...

Дано в Ромні, на зимівці нашій, дня 16, грудня, року 1708 [31].

Запитання та завдання

1. Уважно прочитайте поданий уривок з документу та розкажіть про причини його появи.
2. Визначте, що Карл XII пропонував Україні – об'єднання чи допомогу у війні. Чому? Свою думку обґрунтуйте.
3. Охарактеризуйте слова шведського короля, що «...москалі на брехливих вимислах цілком сором утратили...»

ДОКУМЕНТ № 4

Характеристика Пилипа Орлика¹⁵ в листі французького дипломата де Монті (9 листопада 1729 р.)

Козацький гетьман Орлик, що служив під прапорами славетного гетьмана Мазепи, як генеральний комісар і писар, що вважається першим, після гетьманського, рядом у козаків, був обраний козацьким гетьманом на місце вищезгаданого Мазепи після смерті останнього в Бендерах. П.Орлик залишився з кошем 7000-8000 чоловік на службі його Величності короля Карла XII. Після насилля, яке турки виконали на особі шведського короля, козаки перейшли під опіку Порту, але гетьман Орлик пішов за королем у Швецію, де користувався привілеями «шефа союзної армії», і де знайшов разом зі своєю родиною піддержку навіть після смерті короля [...] Ми знаємо гетьмана [Пилипа Орлика], як людину великої ворожнечи до москалів, розумну й відважну, дуже поважану й люблену на Україні між козаками, яким цар відібрав майже всі давніші вольности. Але козаки, хоч 18 000 московських драгунів тримає Україну в тяжкому гніті та неволі, тільки і шукають нагоди, щоби повстати проти гнобителів і повернути свою давнішу вольність [26, с.154-155].

¹⁴На Красній площі та в інших місцях у Москві справді було встановлено знаряддя для публічних покарань та катувань.

¹⁵Орлик Пилип Степанович (1672 - 1742) —Гетьман Війська Запорозького у вигнанні (1710-1742 рр.), поет, публіцист. Один із упорядників «Договорів і постанов» — конституційного акту, який іноді називають «першою в світі Конституцією», фактично — козацького суспільного договору.

Запитання та завдання

1. Прочитайте уважно представлене свідчення та визначте ступінь її правдивості.
2. Чому Пилип Орлик на відміну від козаків, не залишився у Туреччині, а «пішов за королем у Швецію, де користувався привілеями «шефа союзної армії»?

ДОКУМЕНТ № 5

Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького між ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом Війська Запорозького, та між старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, прийняті публічною ухвалою обох сторін і підтверджені на вільних виборах встановленою присягою названим ясновельможним гетьманом, року Божого 1710, квітня 5, при Бендерах

Во ім'я отця, і сина, і святого духа, прославленого у святій Трійці Господа Бога. Нехай буде на вічну славу і пам'ять Війська Запорозького і народу Руського. Господь дивний і незбагненний у судах своїх, милосердний у довготривалій терпеливості, праведний у карі, від самого сотворіння цього видимого світу він найсправедливішими терезами свого суду одні царства і народи підносить, а інші за гріхи й провини принижує, одних пригноблює, інших звільняє, одних возвеличує, інших притискає. Отак і народ козацький, давній та відважний, раніше званий Хозарським, спочатку підніс безсмертною славою, широкими володіннями та героїчними діяннями, яких не лише сусідні народи, а й сама Східна (Візантійська) Імперія на морі й на суші боялась настільки, що Східний (Візантійський) імператор, замисливши умирити цей народ, поєднався з ними міцним союзом і власну дочку Кагана себто володаря Козаків, призначив сину своєму (як дружину). Пізніше уславлений в небесах той же найсправедливіший суддя — Господь Бог за численні провини та гріхи піддав багатьом стражданням покараний народ Козацький, принизив його і ледве не знищив дощенту навіки. Згодом завдяки переможній зброї королів польських Болеслава Хороброго і Стефана Баторія (Господь) підкорив (цей народ) Королівству Польському. І хоч безмежний і незбагненний у своїх справедливих рішеннях Бог покарав наших попередників незчисленними стражданнями, однак розгніваний і ще не до кінця відданий порокам, вище названий народ Козацький, що доти перебував під тяжким польським ярмом, прагнучи відновити колишню свободу, повстав за ревну віру православну, за закони батьківщини і старі вольності під проводом палкого борця, найвідважнішого керманича вічної пам'яті Богдана Хмельницького, який за допомогою самого Бога і непереможною поміччю найяснішого короля Швеції, безсмертного і славної пам'яті Карля Х, з'єднавши сили Кримського Ханства і Війська Запорозького, а також завдяки власному прозорливому старанню, пильним турботам і величї духу, збройно звільнив від польського рабства Військо Запорозьке і пригноблений народ Руський і цілком добровільно віддав і себе, і народ Царству Московському, сподіваючись на те, що вони, будучи самі такого ж обряду, як і ми, дотримуватимуться своїх зобов'язань відповідно до прийнятих пактів і

конституцій, скріплених присягою, і що він назавжди збереже Військо Запорозьке і вільний народ Руський під його покровительством при непорушних правах законів та вольностей. Однак після смерті вищеназваного гетьмана Богдана Хмельницького, який благочестиво почив, Московське Царство взяло намір, дошукуючись багатьох засобів і способів позбавити Військо Запорозьке його вольностей, підтверджених власною присягою, призвести його до остаточного знищення і накласти рабське ярмо на вільний народ, який ніколи не дозволяв себе завоювати силою зброї. І тоді що разу, як Військо Запорозьке терпіло таке насильство, воно мусило власною кров'ю та відважним повстанням захищати недоторканість своїх законів і вольностей, захист яких сам Бог, месник беззаконня, милостиво підтримував. Нарешті тепер уже недавно, за часів ясновельможного Гетьмана Івана Мазепи, що благочестиво почив, вищеназване Царство Московське, прагнучи втілити свої нечестиві наміри за допомогою сили і платячи нам злом за добро, замість вдячності і справедливої шанси за таку велику й вірну службу, за (наші) військові видатки, що довели нас до повного розорення, за незчисленні героїчні подвиги і криваві ратні труди, вирішило перетворити козаків на регулярну армію, підкорити своїй владі міста, відмінити права і вольности, знищити з коренем Військо Запорозьке, що перебуває в пониззях Дніпра, і навіки стерти його ім'я. Усе це було очевидним, і нині існують докази на це, документально підтверджені. І тоді згаданий вище святої пам'яті ясновельможний Гетьман Іван Мазепа, перейнявшись законною ревністю до недоторканості батьківщини, законів та вольностей Війська Запорозького, палаючи пристрасним бажанням і в дні свого видатного гетьманату і після власної смерті — для увіковічнення свого імені — не тільки побачити на власні очі нашу батьківщину, а також Військо Запорозьке неушкодженими, але й залишити їх процвітаючими, з помноженими і розширеними вольностями, піддав себе під непереможне покровительство Найяснішого наймогутнішого короля Швеції Карла XII, який за особливим господнім провидінням направився зі своїм військом на Україну. Ось так він (Мазепа) пішов по слідах свого попередника, найвідважнішого святої пам'яті Гетьмана Богдана Хмельницького, який при взаємній згоді і стратегічній передбачливості (вступив у союз) з найяснішим королем Швеції, такого ж імені дідом його священної королівської величності Карлом X, прагнучи до звільнення своєї батьківщини з-під тяжкого польського рабства, і так само у відповідь на свої прохання отримав допомогу для вигнання польських військ. І хоча й безмірною була справедливість Господа і ревно сприятливою до благочестиво померлого гетьмана, однак відступилася від нього не тільки у мінливому жеребівійни, але й привела його самого сюди до Бендер, щоб покоровся закону смерті. Осиротіле після смерті свого гетьмана Військо Запорозьке, не втрачаючи надії здобути омріяну свободу і покладаючи тверду надію на допомогу Бога і на підтримку найяснішого і наймогутнішого короля Швеції, а також на те, що їхня справа як справедлива мусить неодмінно восторжествувати, для її продовження і для поліпшення військового порядку ухвалило, одержавши підтвердження своїх прохань від нашого найяснішого покровителя, його священної королівської величності короля Швеції обрати нового Гетьмана і провести його вибори у визначений час на місці поблизу Бендер, призначеному для акту обрання публічній раді, під головуванням пана Костянтина Гордієнка, свого кошового отамана. А далі всі, цілком одностайно, разом із старшинами та

урядниками, що були послані від Війська Запорозького, розташованого на Січі, з давнім звичаєм і за стародавніми законами обрали вільним голосуванням на гетьманство пана Пилипа Орлика, гідного гетьманської посади і здатного з Божою поміччю при підтримці його священної королівської величності короля Швеції, глибоко розуміючи стан речей і маючи досвід, взяти на себе у загрозованих і тривожних обставинах теперішнього часу цей тяжкий і небезпечний гетьманський тягар, перейнятися пильною турботою про потреби батьківщини, обмірковувати, керувати й вирішувати те, що потребуватиме вирішення. А оскільки дехто з колишніх Гетьманів, наслідуючи деспотичне московське правління, зухвало намагався привласнити собі, всупереч праву й рівності, необмежену владу, не соромлячись нехтувати давніми законами і вольностями Війська Запорозького і тяжко пригноблюючи простий народ, тому ми, присутня тут старшина, і ми, кошовий отаман з Військом Запорозьким, попереджаючи подібні прецеденти, а головне—щоб здійснити таку важливу справу, як виправлення і піднесення своїх принижених прав та вольностей в особливо зручний час, коли згадане Військо Запорозьке знайшло собі захист не деінде, а під опікою його Священної Королівської Величності короля Швеції, і тепер твердо і без вагань її визнає, ми уклали угоду з паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом, і ухвалили, щоб не тільки Його Ясновельможність у щасливі дні свого Гетьманату стежив за виконаннями пактів і конституцій, викладених нижче по пунктах і підтверджених його присягою, але щоб цього незмінно дотримувалися також і наступні Гетьмани Війська Запорозького. І Оскільки серед трьох богословських чеснот перше місце посідає віра, то й перший пункт нехай буде про Віру Православного Східного Обряду, якою колись відважний Козацький народ був просвітлений через хозарських князів від Константинопольського Апостольського престолу. І відтоді аж донині (наш народ) твердо в ній перебуває, ніколи не стривожений чужинською релігією. Добре відомо усім, що славної пам'яті Гетьман Богдан Хмельницький з Військом Запорозьким не через якусь іншу причину розпочав законну війну проти Польської Держави, лише прагнучи належної по праву свободи і захищаючи Православну Віру, яку всіляко пригноблювали польські влади і принаджували до об'єднання з Римською Церквою. Після знищення на батьківщині чужинської Новоримської Релігії (Хмельницький) із названим Військом Запорозьким і народом Руським не з якої іншої причини віддався під захист Московського Царства добровільно прийнявши його зверхність, а лише задля союзу Православної Віри. Тому теперішній новообраний Ясновельможний Гетьман, коли всемогутній Господь Бог сприятиме військовому щастю Його Священної Королівської Величності короля Швеції у збройному порятунку нашої батьківщини від ярма московського рабства, буде зобов'язаний і примушений у законному порядку особливо дбати про те, щоб жодна чужинська релігія не запроваджувалася на нашій Руській батьківщині. А якщо б вона коли-небудь таємно або явно об'явилася, то (гетьман) повинен буде сам з власної ініціативи її викорінити, не допускаючи проповідування та розмноження кількості її прихильників. Особливо ж він не повинен допускати співіснування на Україні облудного Іудаїзму, докладаючи особливих зусиль, щоб вівіки міцніла одна-єдина Віра Православна Східного Обряду під священним Апостольським престолом у Константинополі, і щоб ширилася слава Божа, і щоб

при новозбудованих церквах множилося навчання руських дітей вільним мистецтвам, і щоб віра Господня міцніла й процвітала серед чужинських релігій як троянда серед колючок. А задля більшого авторитету першого в Малій Русі Київського митрополичого престолу і для зручнішого керівництва духовними справами згаданий Ясновельможний Гетьман, коли наша батьківщина буде звільнена від московського ярма, мусить сприяти поверненню її у підпорядкування первісній екзаршій владі Константинопольського Апостольського престолу, щоб таким чином відновити зв'язок і послухницьку належність нашої батьківщини до вищеназваного Апостольського Константинопольського престолу, удостоєного Євангельською проповіддю нести світло і утверджуватися у Святій Вселенській Вірі.

II. Подібно до того, як будь-яка держава існує і міцніє завдяки недоторканій цілісності кордонів, так і наша батьківщина, Мала Русь, нехай лишається у своїх кордонах, затверджених угодами Польської Речі Посполитої, славетної Порти Оттоманської і Московського Царства, зокрема тих, що по річці Случ, які визнані за правління Богдана Хмельницького як володіння Гетьмана і Війська Запорозького вищезгаданою Польською Річчю Посполитою і навечно встановлені та підтверджені силою договорів. Обов'язком Ясновельможного гетьмана під час (складання) угод його Священної Королівської Величності, короля Швеції, нехай стане турбота про це і нехай він чинить твердо, наскільки вдасться, коли справа вимагатиме протидії. Особливо ж він мусить в уклінному проханні до його Священної Королівської Величності, свого наймилостивішого Володаря, опікуна, захисника і протектора наполягати, щоб його Священна Величність нікому не дозволяв не лише порушувати закони і вольності (наші), але й привласнювати батьківські землі. Крім того, якби вдалося щасливо завершити війну, Ясновельможному Гетьману належить (укласти) з його Священною Королівською Величністю королем Швеції такий гарантований договір, щоб його Священна Величність та його нащадки, Найясніші Королі Швеції, користувалися титулом постійних Протекторів України і на ділі здійснювали у майбутньому охорону нашої батьківщини стосовно недоторканості її законів, привілеїв та кордонів. Таким же чином Ясновельможному Гетьману належить просити Священну Королівську Величність, щоб угодами Його Величності з Московським Царством, які будуть заключені, було передбачено як повернення після закінчення війни на свободу наших полонених, що перебувають у Московському Царстві, так і справедливе відшкодування всіх збитків, заподіяних Україні збройною силою. Крім того, спеціально належить Ясновельможному Гетьману просити і турбуватися перед Священною Королівською Величністю, аби взяті наші полонені, які є в Королівстві його Величності, були звільнені і вільно повернулися на свою батьківщину.

III. Оскільки своє походження колишнє Хозарське плем'я, назване згодом Козацьким, веде і виводить від відважних і непереможних готів, а, крім того, права дружнього сусідства, бо навіть тісний зв'язок любові єднає названий Козацький народ з Кримським Ханством, з яким не раз Військо Запорозьке вступало у збройний союз і об'єднаними силами виступало на захист своєї батьківщини і своїх вольностей, то нехай Ясновельможний Гетьман, наскільки це можливо за теперішніх умов, дбає через послів перед Найяснішим Ханом про відновлення давнього братерства з Кримським Ханством для збройного

об'єднання і скріплення вічної дружби, щоб надалі сусідні землі, зауваживши це, не пробували зухвалим нападом у спину підкорити собі Україну, а навпаки — самі побоювалися нападу. Після завершення війни, коли Господь Бог благословить своєю поміччю новообраного Гетьмана, аби він разом з жаданим миром за нашими молитвами зміг повернути у своє володіння гетьманську резиденцію, тоді нехай він усіма силами і проникливим старанням прагне і вважає за свій службовий обов'язок дбати, щоб з нашого боку не порушувався і ніяким чином не псувався стійкий союз і братерство з Кримським ханством розгнuzданими нападами порушників, які не соромляться, звикнувши жити у гріхах, не тільки ламати права сусідства й дружби, але й розривати мирні угоди.

IV. Наскільки Військо Запорозьке Нижньої течії Дніпра здобуло собі безсмертну славу незчисленними героїчними діяннями на суші й на морі, настільки ж воно було винагороджене багатьма привілеями і благодіяннями для загальної і своєї власної вигоди. Однак коли Московське Царство вдалося до різних засобів, щоб його пригнобити і пограбувати, та почало споруджувати у його володіннях і власних землях то Самарські укріплення, то фортецю, розташовану на Дніпрі, що стало перешкодою у рибних ловах та полюванні згаданому Війську Запорозькому і завдавало йому збитків, кривди та несправедливого гноблення. Нарешті, була перетворена на руїну столиця війська — Січ, передмур'я запорожців на шляху блискавичного Марсу. Відтак після щасливого завершення війни (якщо тепер вищеназване Військо Запорозьке не поверне свої володіння і Дніпро, насильно захоплені Москалями) Ясновельможний Гетьман муситиме під час мирних переговорів Його Священної Королівської Величності короля Швеції з Московським Царством, подбати про такі сприятливі умови миру, за якими б Дніпро і землі Війська Запорозького були звільнені від московських укріплень і фортець і повернуті у попередню власність згаданого Війська, і щоб надалі там не споруджували жодних фортець, не осаджували ніяких міст та сіл із оговореним строком слобід і ніяким іншим чином під будь-яким претекстом не спустошували володінь Війська Запорозького. Нікому й ніколи цього не може бути дозволено, хоча б навіть на це був дозвіл Ясновельможного Гетьмана або й загальне рішення Війська Запорозького було спрямоване на їх (нових містечок і сіл) захист.

V. Оскільки місто Терехтемирів за давнім правом власності належало Низовому Війську Запорозькому й виконувало при ньому роль шпиталю, то і зараз, коли б наша батьківщина звільнилася від Московського рабства, Ясновельможний Гетьман повинен подбати про повернення Низовому Війську Запорозькому згаданого міста Терехтемирова з усіма прилеглими землями і з переправою, що є тут же, через Дніпро. А шпиталь у ньому для козаків, обтяжених похилим віком, пригнічених крайньою бідністю, а також виснажених ранами, слід спорудити за громадський кошт, щоб їм не довелося турбуватися ні про харчування, ні про одяг. Частину течії Дніпра, починаючи від Переволочної аж до місць, розташованих нижче Переволочанської переправи, саме місто Переволочну з укріпленнями Керебердою, річку Ворсклу з млинами, що знаходяться у Полтавському полку, а також Козацьку фортецю з усіма прилеглими (землями) Ясновельможний Гетьман і його наступники повинні, у відповідності з давніми законами і привілеями, залишати у володінні Війська Запорозького, не дозволяючи вільного вилову риби по Дніпру від Переволочної

до його нижньої течії нікому з найзнатніших людей духовного чи світського звання. Особливо ж річки в Дикому Полі, протоки і всі відомі місця аж до Очакова повинні перебувати у користуванні і володінні нікого іншого, окрім Війська Запорозького.

VI. Якщо в незалежних державах дотримуються похвального і корисного для публічної рівноваги порядку, а саме — і під час війни, і в умовах миру збирати приватні й публічні ради, обмірковуючи спільне благо батьківщини, на яких і незалежні володарі у присутності Його Величності не відмовлялися підкорити свою думку спільному рішенню урядовців і радників, то чому б вільній нації не дотримуватися такого ж прекрасного порядку? Він існував у Війську Запорозькому у давні часи за старим правом вольностей, стосуючись гетьманату. Але коли деякі Гетьмани Війська Запорозького узурпували владу, порушуючи всіляке природне право й рівність, вони на власний розсуд встановили такий закон: «Я так хочу, я так велю». Через таке деспотичне право (завдяки) некомпетентності Гетьманського правління на батьківщині і в Війську Запорозькому виникли численні безпорядки, порушення законів і вольностей, громадські утиски, насильницьке розміщення військових постойв, зневажливе ставлення до старшин, полковників та знатних козаків. Отож, ми, старшина, Кошовий Отаман і Все Військо Запорозьке, укладаємо договір з Ясновельможним Гетьманом і постановляємо в акті обрання його Ясновельможності, навечно зберігати у Війську Запорозькому такий закон, щоб у нашій батьківщині першість належала Генеральній старшині як з огляду на її високі служби, так і у зв'язку з постійним перебуванням при Гетьманах. Після неї у звичному порядку мають бути вшановані цивільні Полковники, подібні за характером обов'язків до цивільних радників. Окрім того, від кожного полку мають бути обрані за згодою Гетьмана декілька знатних ветеранів досвідчених і вельми заслужених мужів, для входження до публічної ради. Цій Генеральній Старшині, Полковникам і Генеральним радникам належить давати поради теперішньому ясновельможному Гетьману та його наступникам про цілісність батьківщини, про її загальне благо й про всі публічні справи. Без їхнього попереднього рішення і згоди, на власний розсуд (гетьмана) нічого не повинне ні починатися, ні вирішуватися, ні здійснюватися. Через це вже тепер, при обранні Гетьмана, за одностайною ухвалою встановлюються три Генеральні Ради, які щороку збиратимуться у Гетьманській Резиденції. Перша — на свято Різдва Христового, друга — на свято Великодня, третя — на Покрову Найблагословеннішої Богорівної. На ці ради мають з'являтися відповідно до наказу згаданого Гетьмана і згідно з законним обов'язком не лише полковники зі своїми урядниками і сотниками, не тільки Генеральні Радники від усіх полків, але й посли від Низового Війська Запорозького для слухання й обговорення справ, щоб взяти активну участь, під жодним приводом не ухилитися від призначеного часу. І коли Ясновельможний Гетьман запропонує публічній раді щось на обміркування, тоді усі без винятку муситимуть з чистим сумлінням, відкинувши свої й чужі приватні інтереси, без нечестивої заздрості і жадоби помсти, прийняти правильне рішення, виконання якого жодною мірою не зашкодить Гетьманській честі, не стане публічним тягарем для батьківщини, її розоренням — чого хай не станеться — чи бідую. Якщо ж, однак, поза цими вищеназваними Генеральними радами з наперед визначеним терміном проведення виникне

потреба у вирішенні, зміні чи виконанні якихось невідкладних справ, тоді Ясновельможний Гетьман наділяється певною свободою влади і впливу, щоб вирішувати такі справи за порадою Генеральної Старшини. Таким же чином, якщо надходять якісь листи із іноземних країн чи областей, адресовані Ясновельможному Гетьманові, тоді належить Його Ясновельможності повідомляти (про них) Генеральну Старшину, а також розкривати відповіді, і щоб не було таємної писемної кореспонденції, особливо чужоземної і такої, яка могла б завдати шкоди цілісності батьківщини і загальному благу. А для того, щоб виникла більша довіра між Гетьманом і Генеральною Старшиною, Полковниками і Генеральними Радниками у веденні секретних і відкритих справ, кожен з них, заступаючи свій уряд, повинен скласти за публічно ухваленою формою тілесну присягу на вірність батьківщині, чесну відданість Гетьману й виконання обов'язків своєї служби. І якщо буде помічене щодо Ясновельможного Гетьмана, щось супротивне справедливості й таке, що відхиляється від законів або завдає шкоди вольностям і небезпечно для батьківщини, тоді Старшина, Полковники і Радники можуть скористатися повною свободою голосу, щоб, чи приватним чином, чи, коли (цього) вимагатиме надзвичайна й безвихідна необхідність, публічно на раді висловити докір Його Ясновельможності, вимагаючи звіту щодо порушення законів і вольностей батьківщини, однак без лихослів'я і без найменшої шкоди високій Гетьманській честі. За ці докори Ясновельможному Гетьману не належить ображатися чи мститися, а навпаки — він мусить подбати про виправлення порушень. Особливо кожен із Генеральних Радників у своєму полку, від якого він буде висунутий і обраний на загальних виборах до Старшинської Ради, повинен, як і цивільні Полковники, твердо стежити за порядком, керуючись приписами цієї спільної ради, і рішуче виступати проти спроб скривдити чи утискати тягарями простий люд. І по дібно до того, як Старшини, Полковники і Генеральні Радники зобов'язані дотримуватися відповідного права й виявляти всіляку шанобливість до Ясновельможного Гетьмана, віддавати йому належні почесні й вірно служити, так і Ясновельможному Гетьману належить взаємно їх поважати, мати за бойових соратників, а не за рабів і рахувати своїми помічниками, не примушуючи їх умисне до особистої залежності й безглуздої та недостойної, при собі присутності, окрім тих випадків, коли цього вимагатиме необхідність.

VII. Якщо хтось із Старшини, Полковників, Генеральних Радників, знатних козаків та всіх інших урядників, а також із рядових козаків учинить злочин, що шкодить Гетьманській честі, виявившись винним через нечестивий умисел або випадково, у такому разі подібних винуватців (злочину) не повинен карати сам Ясновельможний Гетьман із власної ініціативи і помсти, але таке правопорушення — і умисне, й випадкове - має підлягати (розгляду) Генерального Суду, який повинен винести рішення не поблажливе й не лицемірне, а таке, якому кожен мусить підкорятися, як переможений законом.

VIII. Згадана Генеральна Старшина, яка постійно перебуває при Гетьмані, повинна доповідати Ясновельможному Гетьману про всі публічні справи, що перебувають у її віданні. І (подібні) донесення не повинні прийматися через посередництво наближених особистих слуг Гетьмана, котрих не слід залучати до участі в будь-яких законодавчих, управлінських і військових справах, відсторонивши їх від посольств, а ще більше — від громадських (доручень).

ІХ. Оскільки відомо, що з давніх часів у Війську Запорозькому були Генеральні Скарбники, які відали публічним скарбом, млинами і всіма публічними прибутками, податками і сплатами і розпоряджалися всім цим на розсуд і за згодою Гетьмана, отож і нині за загальною згодою встановлюється такий порядок і ухвалюється закон, що не підлягатиме змінам, що на випадок, якби наша Батьківщина звільнилася від Московського ярма, належить на розсуд Гетьмана при публічній згоді обрати Генерального скарбника, мужа видатного, заслуженого, багатого і прямодушного, який взяв би під свою опіку державну скарбницю, відав би млинами і всіма прибутками і дбав би про них не для власної, а для загальної потреби, враховуючи думку Гетьмана. А сам Ясновельможний Гетьман не повинен ніяким чином поширювати своє право обертати (їх) на власну користь, обмежуючись своєю часткою прибутків, які належать на Гетьманську булаву і особу, тобто індуктою з Гадяцького полку, Шептаківського повіту Почепського і Оболонського маєтків та іншими прибутками, що виділені за публічною ухвалою на Гетьманську посаду. Більше того, Ясновельможному Гетьману виділяється (частина) із спільних володінь і земель Війська Запорозького, але так, щоб необмежена влада не порушила прав тих, чії заслуги перед батьківщиною менші, а саме: ченців, священиків, бездітних удів, виборних і рядових козаків, двірських слуг і приватних осіб. При цьому повинен бути обраний не тільки Скарбник, який перебуває при Гетьмані й постійно знаходиться у Гетьманській столиці, але також одночасно (слід обрати) у кожному Полку двох присяжних Скарбників, значних і заможних (представників), затверджених спільною ухвалою обох станів: козаків і простого люду. Вони мусять знати і прибутки Полку від приватних осіб, і публічні податки, й зобов'язані опікуватися видатками, щороку складаючи звіти — звітуючи про своє управління. Отож ці Полкові Скарбники, перебуваючи у залежності від Генерального Скарбника, мали б своїм завданням і обов'язком виплачувати у своїх Полках борги з державної скарбниці, визначати її прибуток, збирати його й передавати до рук Генерального Скарбника. А панам Полковникам жодним способом не слід втручатися (в справу) полкової скарбниці, оскільки їм належить задовольнятися прибутками й пільгами свого уряду.

Х. Подібно до того, як Ясновельможному Гетьману з обов'язку його уряду належить керувати й наглядати за порядком щодо всього Війська Запорозького, так само він повинен пильно дбати про те, щоб на рядовий і простий народ не покладали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог, бо підштовхнуті ними (люди), залишивши свої домівки, відходять, як правило, до чужих країв за межі рідної землі, аби полегшити подібні тягарі і шукати життя кращого, спокійнішого і легшого. Через це нехай пани Полковники, Сотники, Отамани, Урядники і Виборні не наважуються пригноблювати свою домашню челядь і рядових (козаків), а особливо рядових простолюдинів, які не знаходяться у прямій залежності від їхніх урядів чи в їхньому особистому підданстві, посилаючи (їх) косити сіно чи збирати врожай, виганяючи на укріплення валів, відбираючи насильно, шляхом грабунку чи примусового продажу земель, за якусь незначну провину все рухоме й нерухоме майно. Ремісників же примушують без дозволу до виготовлення замовлених для хатнього вжитку речей, а козакам не надають приватних відпусток. Ясновельможний Гетьман

повинен заборонити ці зловживання, що так поширилися, й, уникаючи їх сам, гідним наслідування прикладом, і викорінюючи. Оскільки ж усі тягарі і здирство нещасного простолюду беруть свій початок із підкупу за сприяння особам, що просять і домагаються судових посад, не користуючись довір'ям і не маючи заслуг, але ненаситно прагнучи до власного збагачення, розбешуючи урядовців, козаків і простолюдинів, завойовуючи прихильність Гетьмана підступними дарунками, за допомогою яких намагаються без вільних виборів, всупереч праву і рівності, піднятися на вершину полкових та інших урядів і почестей, тому найсерйознішим чином постановляємо, що Ясновельможний Гетьман не надаватиме нікому ніяких урядів ані почестей, керуючись якоюсь попередньою оцінкою вартості Полковницьких відзнак чи інших козацьких та простих посад, і не нав'язуватиме на них нікого силоміць. Але завжди як козацькі, так і прості урядники, а особливо полковники, повинні обиратися вільним волевиявленням і голосуванням, і після виборів затверджуватися гетьманською владою, хоча вибори цих виборних (осіб) не повинні оголошуватися і здійснюватися без гетьманської згоди. Цей же закон належить виконувати і Полковникам, не призначаючи сотників та інших урядників на основі дружніх стосунків і особистої прихильності без вільного голосування всього повіту, але обираючи і не усуваючи від урядів через приватні сутички.

XI. Встановлюється і оголошується непорушним, що вдови козаків, їхні дружини та діти-сироти, козацькі господарства і (господарства) жінок, чоловіки яких перебувають на війні або на якихось військових службах, не притягатимуться до жодних обов'язкових для простого люду загальних повинностей і не будуть обтяжені сплатою податків.

XII. Не менший тягар накладається на Українські міста від того, що чимало сіл, які раніше були включені до їх складу для допомоги у несенні громадських повинностей, згодом були передані у власність різноманітних осіб духовного і світського стану, а (кількісно) зменшений простолюд, що мешкає у (містах), зобов'язаний без будь-якого полегшення виконувати ті ж самі повинності, які виконував за допомогою забраних і переданих сіл. Отож після того, як наша власна батьківщина буде втихомирена від збурення війнами й звільнена від московського рабства, нехай буде призначена і через спеціально встановлених комісарів здійснена Ревізія усіх видів публічних і приватних володінь і за високим рішенням Генеральної Ради у присутності Гетьмана нехай буде ухвалено урочисто й непорушно: кому належить згідно з законом, а кому не належить користуватися правом володіння публічними маєтками, і які саме належить виконувати повинності підданим. Подібним же чином збільшуються тягарі нещасного пригнобленого простолюду й тому, що чимало заможніших козаків під приводом права підсусідства захищають прийнятих на свою садибу простолюдинів від будь-якої міської й сільської повинності. Так само і заможніші купці, відзначені гетьманськими вольностями, а також ті, що перебувають під заступництвом і опікою Полковників, уникають виконання належних публічних повинностей і відмовляються надавати допомогу нещасному простолюдові. Через це Ясновельможний Гетьман своїми Універсалами повинен буде подбати як про повернення селян, прихованих, (у володіннях) царя, так і про заборону звільняти купців від несення публічних повинностей, не протегуючи їм у цьому надалі.

XIII. Силою цього Виборчого Акта ухвалюється, щоб столичне місто Русі Київ та інші міста України зберігали недоторканими й непорушними всі свої справедливо отримані закони та привілеї й це мусить у відповідний час обов'язково підтверджуватися Гетьманською владою.

XIV. З-поміж інших різного роду тягарів, якими обтяжуються й рядові козаки на нашій Українській землі, не можна не визнати найбільш прикрою і тяжкою для народу ту, котра пов'язана з пересуванням приїжджаючих, від'їжджаючих і подорожуючих відповідно до офіційної, санкціонованої законом підводної повинності на користь почесних осіб та їх супроводу, якій підлягають нещасний простолюди і рядові козаки. Адже дуже багато, та навіть незчисленні чужоземці та місцеві (люди) будь-якого стану й становища, поспішаючи чи то в громадських, чи то у своїх приватних справах, простують по дорогах на обох берегах Дніпра через українські міста і села, дуже часто виконуючи різноманітні доручення і забезпечуючи охорону не лише Гетьмана, а й Генеральних Старшин, Полковників, Сотників і значних Козаків, а також і духовних осіб. При цьому деякі, під приводом своєї ретельності, а також посилаючись на потреби в дорозі, вимагають від урядників міст, містечок і сіл надавати їм незвичні подарунки, харчі, напої, підводи, супровід і охорону. І серед таких (людей) виявляється багато нечесних хапуг, а особливо серед слуг, які не мають жодної законної підстави на ту величезну кількість підводних коней, яку, коли міські чи сільські урядники відмовляються їм надати, вони вимагають лайливими словами і нагаями та ще й виставляють вимогу, щоб згадані урядники для полегшення повинності умилювали їх піднесеними грошми. А деякі підводних коней забирають із собою, привласнюючи їх або продаючи. Серед Старшин, Полковників та інших Духовних і світських осіб вищого рангу нерідко трапляється чимало й таких, які примушують міських урядників ремонтувати за громадський коштом свої вози, справляти для своїх слуг різноманітний одяг; вони навіть не соромляться силою збирати по дворах через посередництво підставних осіб та навчених для цього своїх слуг різні прянощі й тому подібнену потребу своєї кухні. Тим часом і самі урядники, прагнучи здобути собі прихильність і повагу й надати розголосу своєму імені, подають всіляку допомогу подорожуючим Старшинам та їхнім слугам, хоча б ті (й їхали) у своїх приватних, а не в публічних справах. Часто й самі урядники, особливо у містечках і селах, охоче шукають і використовують нагоду виказати поспішність приїжджим, збираючи під виглядом шанобливості нібито на їх потреби в особливій їжі та питві різноманітні напої, котрі випивають самі, а харчі ділять між собою, записуючи це все в рахунковій книзі поміж видатками і з цієї причини обтяжують простолюди не тільки боргами і підводними податками, але й призводять їх до найостаннішого зубожіння. Отож Ясновельможний Гетьман, заспокоївши батьківщину в нинішній смуті та звільнивши її від Московського ярма, дбаючи про офіційне полегшення долі народу, охоче готовий встановити такий порядок, щоб у будь-якому місті був присяжний Скарбник, залежний від Полкового Скарбника, котрий відповідав би за всі громадські прибутки й видатки і опікувався б ними, а також контролював рахункові книги, з яких мав би складати рахунок за кожен рік. А якби він був звинувачений в боргах і незаконних витратах, то мав би відшкодувати це місту у вигляді компенсації своїм власним коштом; через це йому належить робити в книзі видатків запис відносно будь-

якої подорожної справи, на яку видані подорожні листи, з вказівкою на (обсяг) подорожних пільг. А особливо Ясновельможний Гетьман виявлятиме благодатну турботу про стягнення на нашій батьківщині публічної підводної повинності на користь почесних осіб та їх супроводу, встановлюючи її такою, якою вона є в зарубіжних країнах, де вона ніколи не буває настільки безбожно обтяжливою для народу. Для розвезення ж листів, за прикладом і звичаєм зарубіжних країн, Ясновельможний Гетьман мусить встановити у підпорядкованих йому полках державних гінців за казенний кошт, про що ширше й детальніше буде обмірковано й вирішено на Генеральній Раді.

XV. Оскільки податки на річну платню компанійцям і сердюкам та інші публічні видатки, а також стації на компанійців та сердюків були встановлені як загальна повинність для всіх жителів України, і козаків, і простолюду, отож і податки, й згадані вище стації мають бути всюди ліквідовані і повністю відмінені. Таким чином, державна скарбниця, закрита для задоволення державних потреб, повинна бути відновлена за рахунок регулювання видатків. Що ж стосується платні кінним і пішим після закінчення війни, то вона повинна залишатися серед військових служб у віданні Гетьмана, про що на Генеральній Раді буде обговорено і прийнято постанову.

XVI. Несчастний простолюди дуже часто благає про відшкодування й висуває слізні скарги на відкупників мита, оскільки ринкові комісари переслідують його (простолюди) численними, незвичними і незліченними здирствами, так що через ці перешкоди не дано можливості бідній людині ступити вільного кроку на ринку, продаючи дешеві речі для забезпечення своїх нестатків, або ж купуючи щось для домашніх потреб поза базарним податком. А якщо, наприклад, хтось підпаде під найменшу підозру, то ринкові комісари позбавляють його всього — від голови до п'ят. Отож відкупники мита та їхні заступники повинні стягати на користь державної скарбниці платню за ввіз і вивіз лише тих товарів і в такому обсязі, який вказаний в універсалах, не стягаючи з купців взагалі нічого зайвого. Таким же чином Ринкові Комісари повинні збирати ринковий податок лише від тих, хто йому підлягає, а не від бідних людей, які прибувають на ринок, щоб продати чи купити дешеву річ для хатніх потреб. Вони (комісари) також не повинні чинити жодного судочинства не тільки в кримінальних, але і в (інших) термінових справах і не накладати незвичних оплат і штрафів на народ і на міста, про що має ретельно подбати Ясновельможний Гетьман зі звичною турботливістю Гетьманської влади, до обов'язків якої належить великодушно направляти й поліпшувати усі права в країні стосовно надійного дотримання непорушних громадських вольностей. Щодо пактів і конституцій, укладених для успішного виконання (вищезгаданого), то Його Ясновельможність удостоїв їх підтвердити власноручним підписом і державною печаткою, а також присягою належної форми.

Ця присяга звучить так: Я, Пилип Орлик, новообраний Гетьман Війська Запорозького присягою Господом Богом, прославленим у Святій Трійці, на таке: обраний вільним волевиявленням відповідно до старого закону і звичаїв (нашої) вітчизни за згодою Священної Королівської Величності короля Швеції, Нашого Протектора, Генеральними Старшинами і послами від усього Війська Запорозького, що перебуває під рукою його священної Королівської Величності й мешкає в нижній течії Дніпра, будучи обраним, проголошеним і піднятим на

видатне Гетьманське звання, присягаю, що незмінно виконуватиму ці пакти й конституції, які додаються тут і одноголосно узгоджені в даному Акті виборів між мною і Військом Запорозьким, прирівнюючися закону й орієнтуючися у всіх пунктах, частинах, періодах і клаузулах з вірною любов'ю і належною турботою на благо України, нашої батьківщини і спільної Матері, державну недоторканість якої я (зобо-в язуюсь) боронити, а також якнайширше дотримуватися законів і вольностей Війська Запорозького усіма стараннями і зусиллями, на які лише я здатний. (Теж присягаю), що не буду вступати в жодні союзи з іноземними державами і народами, а всередині батьківщини — у будь-які змови, які б переслідували намір зруйнувати її чи нанести їй шкоду, а таємні підбурювання ззовні, небезпечні для законів і вольностей батьківщини, будуть завжди відкриватися перед Генеральною Старшиною, Полковниками і особами, яких це стосуватиметься по уряду. Теж присягаю і зобов'язуюся виказувати пошану достойним і добре заслуженим перед батьківщиною особам, а також усім козакам обох станів, вищого й нижчого, які заслужили добре ставлення, а для співучасників злочину буду застосовувати покарання згідно з артикулами права. Так мені хай допоможе Господь, немеркнуче Євангеліє і безвинна мука Христова.

І це все моїм власноручним підписом і державною печаткою скріплюю і підтверджую. Діялося в Бендерах, року божого 1710, квітня 5 дня. Підтвердження цих Пактів Королем Швеції.

Ми, Карл XII, з ласки Божої король шведів, готів і вандалів, великий князь Фінляндії, князь Сканії, Естонії, Лівонії, Карелії, Бремена, Вердена, Щеціна, Померанії, Кашубії та Вандалії, володар Ругії, пан Інґрії та Вісма-рії, а також пфальцграф Рейну, Баварії, Юліака, Клівії, Князь Гір і т.д., і т.д. Усім і кожному, кого це стосується чи для кого це може мати значення, повідомляємо і цим засвідчуємо. Коли знаменитий народ Руський, а також усе Військо Запорозьке одноголосним рішенням обрало собі Гетьманом Ясновельможного Пана Пилипа Орлика на місце блаженно покійного Гетьмана Івана Мазепи і прийшло з ним до домовленості і міцних законів щодо порядку та положень, якими б керувалася держава, щодо збереження віри предків, а також щодо збереження вольностей і привілеїв для всіх і кожного, тоді він уклінно просив нас, аби ми те, що вільним волевиявленням і голосуванням стосовно рівної, постійної й ніколи не порушуваної форми влади і підкорення було прийнято, Нашою Королівською владою санкціонували і підтвердили. Ми також не менше, аніж наші попередники, славної пам'яті Королі Швеції, виявили милість і схильність до прославленого Руського народу й до всього Війська Запорозького, прагнучи йому вигоди і зростання, а тому вищеназвані умови чи пакти й конституції законів і вольностей Війська Запорозького між Ясновельможним Гетьманом Паном Пилипом Орликом і Руською Генеральною Старшиною, а також Військом Запорозьким публічною ухвалою обох сторін домовлені і на вільному обранні того ж таки Ясновельможного Гетьмана 5 дня квітня року 1710 вірною клятвою підтверджені, схвалили й затвердили, не маючи іншої мети, окрім блага і суспільної користі, що ми, отже, схвалюємо й затверджуємо, обіцяючи Нашим Королівським словом завжди захищати вищезгадане. Для більшого довір'я усьому сказаному цей факт підтверджується підписом Нашої руки, й ми звеліли його скріпити Нашою Королівською печаткою.

Видали у місті Бендерах, дня 10 травня, року Божого 1710[17, с.277-289].

Запитання та завдання

1. Прочитайте поданий документ та розкажіть про умови його появи.
2. Чи можна вважати дані «Пакти і Конституції...» першим Основним документом у світі?
3. Визнайте, чи можна використовувати положення Конституції 1710 року в сучасній Україні? Свою думку обґрунтуйте.